

QURG‘OQCHILIKKA CHIDAMLI DORIVOR O‘SIMLIKLAR

*Mashrabjonova Maftuna Umidjon qizi
Talasova Sevara Komol qizi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston hududida keng tarqalgan shifobaxsh o‘simliklar va ularning taribiy qismlari haqida ma’lumot keltirilgan.

Kalit so‘z va iboralar: Onopordum akantiy, Capparis spinosa, kapers Silibum, marianum, Onopordum akantiy, terapevtik ta'sir.

Абстрактный. В данной статье представлена информация о лекарственных растениях и их лекарственных частях, распространенных на территории Узбекистана.

Ключевые слова и фразы: Onopordum acanthium, Capparis spinosa, каперсы Silibum, марианум, Onopordum acanthium, терапевтический эффект.

Abstract. This article provides information about medicinal plants and their medicinal parts that are common in the territory of Uzbekistan.

Key words and phrases: Onopordum acanthium, Capparis spinosa, capers Silibum, marianum, Onopordum acanthium, therapeutic effect.

O‘zbekistonning asosiy qismini qurg‘oqchil hududlar tashkil etsa-da, bu hududda tog‘ dovonlari ham uchraydi. Tog‘li o‘rmonlar umumiy maydonning 15–17% ni tashkil qiladi. Bu yerlarning asosiy qismi yaylov sifatida keng foydalaniladi. Hududning dengiz sathidan balandligi 50–600 m. Shu tufayli ham bu hudduda qurg‘oqchilikka bardoshli ko‘plab dorivor giyohlarni uchratishimiz mumkin. Jumladan quyida ularning bir necha turi tavsiflangan.

Capparis spinosa O‘zbekistonning toshloq-shag‘alli tuproqlarida keng tarqalgan. Turi asosan yo‘l chetlarida o‘sadi. U tashqi muhit ta'siriga juda chidamli bo‘lib, chorva mollari tomonidan iste'mol qilinmaydi. Uning mevalari, asosan, salatlar tayyorlashda keng qo‘llaniladi.

Voyaga yetgan Capparis spinosa sirt namligiga umuman muhtoj emas, qurg‘oqchilikdan aziyat chekmaydi, boshqa o‘simliklar nobud bo‘lgan joyda o‘shishi mumkin. Tur O‘zbekiston va O‘rta Osiyo hududida tarqalgan; asosan cho‘l va chala cho‘l zonalarida, tog‘ oldi va past tog‘larda uchraydi, ba‘zan tog‘larning o‘rta kamarigacha yetib boradi. Uni ko‘pincha vayron bo‘lgan binolar va masjidlarda topish mumkin. Ayrim joylarda bu tur juda katta maydonlarda, ayniqsa, O‘zbekiston Respublikasining qurg‘oqchil (tog‘ oldi) zonasida deyarli sof o‘simtalarni hosil qiladi.

An'anaviy tibbiyot uzoq vaqt davomida va juda faol ravishda kapersdan foydalangan. Bu o‘simlikning barcha qismlari shifokorlar tomonidan gipertoniya, qoraqo‘tir, sariqlik, nevroz va brutsellyoz kabi kasalliklarga qarshi kurashda

qo‘llaniladi. Hatto qadimgi arablar ham har xil allergiya va revmatizmni kapersning ildizlari yordamida davolagan. Kapersning ochilmagan kurtaklari ajoyib ishtaha qo‘zg‘atuvchi hisoblanadi.

Xanthium strumarium begona o‘t sifatida O‘zbekistonning qurg‘oqchil hududlarida keng tarqalgan. O‘zbekiston sharoitida o‘simlik iyul—sentyabr oylarida gullaydi. Ko‘pgina olimlar butun dunyo bo‘ylab ushbu turning ahamiyati va ishlatilishi bo‘yicha o‘zlarining tadqiqotlarini o‘tkazdilar. Bu tadqiqotlar juda katta miqdordagi ilmiy natijalarga erishdi.¹

Silibum marianum O‘zbekiston florasida asosan qo‘pol o‘simlik sifatida tavsiflanadi. O‘simlik tashqi muhit omillariga juda chidamli. Uni chorva mollari ham yemaydi. Bu uni bolalar bog‘chalarida yanada kengroq tarqatish imkonini beradi. O‘zbekistonning qurg‘oqchil hududlarida may oyida gullaydi. Mahalliy aholi jigar sirrozi va gepatitni davolash uchun o‘simlik qaynatmalaridan foydalanadilar. Mahalliy olimlar tomonidan ham bu o‘simlik bo‘yicha ko‘plab tadqiqotlar olib borilgan.² O‘tgan asrning oxirida Gammerman va boshqalar. va Sonnenbichler va boshqalar.³ Ko‘plab ilmiy natijalarga erishdi. Hozirgi vaqtda bu o‘simlik zamonaviy tibbiyotda foydalanish uchun keng tarqalgan.

O‘zbekistonda yara bitishini tezlashtirish uchun Onopordum akantiy gulidan foydalaniladi. O‘simlikning tarqalishi Silibum marianum turiga o‘xshaydi va u tashqi muhit omillariga juda chidamli. U asosan yo‘l bo‘yida, shuningdek ochiq joylarda joylashgan. Ba’zi qishloq xo‘jaligi dalalarida ham ko‘p. U inson organizmidagi yuqumli kasalliklarni davolash uchun ishlatiladi. Er usti qismidan tayyorlangan damlamalar va qaynatmalar markaziy asab tizimining faoliyatini yaxshilash va kuchini oshirish uchun ishlatiladi. Qozoq xalq tabobatida bronxial astma, sil, shamollash, teri kasalliklari, bosh og‘rig‘i, yuqumli kasalliklar, shokni davolashda qo‘llaniladi.⁴

Xorijiy olimlar tomonidan Onopordum akantiydan sakkizta flavonoid aniqlangan, bundan tashqari ikkita fenolik karbonat kislota, ikkita lignan⁵, lakton, süksin kislotasi va organik birikma xolin.⁶ O‘zbekistonda N.T. Ulchenko va E.I. Gigienova Onopordum akantiy moylarini o‘rgangan. Paxta qushqo‘nmasining kimyoviy tarkibi juda yaxshi o‘rganilmagan. Boy kimyoviy tarkibi tufayli bu o‘simlik juda ko‘p foydali

¹ Murillo-Alvarez, J.I.; Encarnación, D.R.; Franzblau, S.G. Antimicrobial and cytotoxic activity of some medicinal plants from Baja California Sur (Mexico). *Pharm. Biol.* 2001, 39, 445–449. [Google Scholar] [CrossRef]

² Nigmatullaev, B.A. *Silybum marianum* (L.) Gaertn. and *Onopordum acanthicum* L. Biology, Phytosenology and Natural Reserves. Abstract of Biological Science. Ph.D. Thesis, National University of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan, 2019. [Google Scholar]

³ Umezawa, T. Phylogenetic distribution of lignan producing plants. *Phytochem* 2003, 2, 371–390. [Google Scholar] [CrossRef]

⁴ Ikramov, M.I. Genus of *Lagochilus* in Central Asia; Samarkand State University: Tashkent, Uzbekistan, 1976; p. 183. [Google Scholar]

⁵ Ikramov, M.I. Genus of *Lagochilus* in Central Asia; Samarkand State University: Tashkent, Uzbekistan, 1976; p. 183. [Google Scholar]

⁶ . Zaynutdinov, U.N. Diterhenoid Species Genus of *Lagochilus*. Ph.D. Thesis, Ulugbek National University, Tashkent, Uzbekistan, 1993; 253p. [Google Scholar]

xususiyatlarga ega va tibbiyotda, parfyumeriya sanoatida va pazandalikda keng qo'llaniladi.⁷

Turning shifobaxsh xususiyatlarini inobatga olib, 1970–1980 yillarda Qozog'istonning Chimkent viloyatining Aris shahri yaqinida "Darmin" xo'jaligida L. inebriansning yirik plantatsiyalari tashkil etilgan. Hozirgi vaqtda turning tabiiy populyatsiyasini saqlab qolish va xomashyo olish maqsadida O'zbekiston Respublikasining Toshkent, Samarqand, Navoiy viloyatlarida yetishtirilmoqda. L. inebrians tarkibida diterpen spirti lagoxilin, lagoxilinning mono va diatsetil hosilalari, vulgarol, efir moylari, taninlar va smolali moddalar, karotin, K va S vitaminlari, organik kislotalar, kaltsiy, magniy va 20 xil mikroelementlar mavjud. ⁸Mualliflar ta'kidlaganidek, L. inebrians keng terapevtik ta'sirga ega. Xalq va an'anaviy tibbiyotda infuziyalar va damlamalar shaklida gemostatik vosita sifatida qo'llaniladi. Biroq, mast qiluvchi lagochilus o'simlikining infuziyalari va damlamalaridan foydalanish bir nechta noqulayliklar bilan bog'liq: infuzionning beqarorligi, noto'g'ri dozalar va achchiq ta'm. Bu dorilarning barchasi past toksiklikka ega; ammo, bu kabi barcha dorilarning asosiy kamchiligi shundaki, ularni faqat og'iz orqali yuborish mumkin, chunki tomir ichiga yuborish mumkin emas.

Bundan tashqari, ko'plab o'simliklar qon bosimini barqarorlashtirish uchun choy holatida mast bo'ladi. Masalan, Ziziphora tenuior va Cicorium intybus. Mahalliy aholi Ziziphora tenuiordan juda keng foydalanadi. Deyarli barcha oilalarda Cicorium intybus o'simligi qon bosimini pasaytirish uchun choy sifatida ishlatiladi. Cicorium intybus - xalq tabobatida uzoq vaqtdan beri mashhur bo'lgan qimmatli dorivor o'simlik. Ildizlari ovqat hazm qilishni yaxshilash uchun qadimgi Rimda ishlatilgan; Misrda o'simlik ilon va o'rgimchak zahari uchun zaharga qarshi sarum tayyorlash uchun ishlatilgan. Mashhur Abu Ali ibn Sino oshqozon-ichak trakti va ko'z kasalliklarini, ko'zning yallig'lanishini va podagrani davolash uchun chayqalishdan foydalangan. Zamonaviy tibbiyotda sachratqi foydali shifobaxsh xususiyatlari (qand miqdorini pasaytirish, isitmani pasaytirish, siydik yo'llari kasalliklari va qusishni davolash uchun ishlatilishi mumkin; shuningdek, bog'lovchi, yallig'lanishga qarshi va tinchlantiruvchi xususiyatlarga ega) tufayli keng qo'llaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hurrell, J.A. Ornamental plants. In Introduction to Ethnobiology; de Albuquerque, U.P., Alves, R.R.N., Eds.; Springer: Basel, Switzerland, 2016; pp. 171–176. [Google Scholar]

⁷ Forman, L.; Bridson, D. The Herbarium Handbook; Royal Botanic Gardens Kew: Great Britain, UK, 1980; 120p. [Google Scholar]

⁸ Sennikov, A.N. (Ed.) Flora Uzbekistan; Ma'naviyat Press: Tashkent, Uzbekistan, 2021; Volume 1–4. [Google Scholar]

2. Yoo, T.-K.; Kim, J.-S.; Hyun, T.K. Polyphenolic composition and anti-melanoma activity of White Forsythia (*Abeliophyllum distichum* Nakai) organ extracts. *Plants* 2020, 9, 757. [Google Scholar] [CrossRef]
3. Sharifi-Rad, M.; Epifano, F.; Fiorito, S.; Álvarez-Suarez, J.M. Phytochemical analysis and biological investigation of *Nepeta juncea* Benth. different extracts. *Plants* 2020, 9, 646. [Google Scholar] [CrossRef]
4. Ilina, T.; Kashpur, N.; Granica, S.; Bazylo, A.; Shinkovenko, I.; Ковальова, А.; Goryacha, O.; Koshovyi, O. Phytochemical profiles and in vitro immunomodulatory activity of ethanolic extracts from *Galium aparine* L. *Plants* 2019, 8, 541. [Google Scholar] [CrossRef][Green Version]
5. Wan, Q.; Li, N.; Du, L.; Zhao, R.; Yi, M.; Xu, Q.; Zhou, Y. Allium vegetable consumption and health: An umbrella review of meta-analyses of multiple health outcomes. *Food Sci. Nutr.* 2019, 7, 2451–2470. [Google Scholar] [CrossRef]
6. Kothari, D.; Lee, W.-D.; Kim, S.-K. Allium flavonols: Health benefits, molecular targets, and bioavailability. *Antioxidants* 2020, 9, 888. [Google Scholar] [CrossRef]